

«Виховний аспект предметів
філологічного циклу»

Мартян Л.Ф.

Червонотоківської ЗОШ

Апостолівського р-ну

Дніпропетровської обл.

I розділ

Виховання учнів у сучасній школі здійснюється в контексті громадянської та загальнолюдської культури, охоплює весь навчально-виховний процес і реалізується в процесі організації :

- навчально-виховної діяльності;
- позаурочній та позакласній діяльності;
- позашкільної освіти .

Сьогодні виникла потреба у створенні такої системи навчання, яка охоплювала б основні етапи уроку - від визначення цілей до перевірки його ефективності – та давала змогу реалізувати позитивні потенційні можливості кожної особистості.

Великий педагог В.О. Сухомлинський підкреслював :
«Навчання – це лише одна з пелюсток тієї квітки, що називається вихованням у широкому розумінні цього поняття . У вихованні немає головного та другорядного... У вихованні все головне – й урок, і розвиток різнобічних інтересів дітей поза уроком, і взаємовідносини вихованців у колективі... сорок п'ять хвилин уроку – одне з дивних педагогічних явищ, коли різноманітні впливи зливаються в єдиний комплекс. І, зливаючись, вони утворюють такої величезної сили фактор розвитку дитини... Виховання в школі треба будувати, починаючи з уроку, цього найважливішого фактору розвитку особистості взагалі й морального розвитку зокрема»

Таким чином , цілісною науково-методичною та дидактичною системою, що реалізує освітню, виховну і розвивальну функції навчання , залишається урок. Пройшовши випробування протягом кількох століть , він і

сьогодні не втрачає своєї унікальності та неповторності. Виховна спрямованість уроку має стати визначальною.

Уроки мови та літератури особливі, вони передбачають напружену роботу не тільки думки й пам'яті, а й душі та серця. Через зміст художніх творів, аналіз вчинків і почуттів персонажів, через сприйняття авторської позиції вчитель має навчати дітей мислити, творити, схилитися перед мудрістю, бути добрими і чесними, виховувати любов і повагу до оточуючих.

Уроки мови та літератури мають розвивати емоційну культуру, оскільки тільки на базі емоційно-пізнавальної активності формуються в дітей критерії оцінки життєвих явищ, виробляються моральні принципи. Кожен урок має бути звернений до душі учня, насичений матеріалом, що викликає роздуми про життя, про духовний світ людини, про загальнолюдські цінності.

II розділ

Сучасність вимагає від школяра вміння адаптуватися в певних умовах, бути готовим застосовувати знання, самостійно орієнтуватися в розмаїтті інформації, творчо переробляти її. У школі викладається безліч предметів, але немає головного – науки про те, як жити в людському суспільстві. На мою думку, саме уроки літератури повинні навчати дітей жити серед людей, розуміти головне і другорядне в житті.

Література – це вікно у світ, це сторінки великої книги життя. І допомогти осмислити цей світ – найголовніше завдання вчителя літератури. Розвивати естетичний смак, виховувати читацьке вміння, випустити в життя естетично розвинену та активну особистість мета вчителя – словесника. Література,

як навчальний предмет, має бути полемічною , дискусійною, шукати відповіді на важкі запитання, досягнути духовні надбання попередніх поколінь і творити власний внутрішній світ за законами добра і краси, саме до цього закликали митці різних часів і народів . Виховання моральних цінностей я вважаю головною метою уроку літератури . Це складна, безперервна, важлива справа: відкривати світ, пізнавати людей, вчитися любити. Завдання вчителя літератури – просвітлення дитячих душ. Поділитися з учнями своїми думками і почуттями, розкрити важливу проблему через один незначний епізод, допомогти зрозуміти образ складного літературного героя – дуже важливо і корисно як для вчителя, так і для учня.

Головною метою на уроках світової літератури є допомога у сприйнятті життєвих компетенцій, які передбачають:

- національну свідомість ;
- розвинуту духовність;
- моральну, художньо-естетичну, правову, трудову, фізичну, екологічну культуру;
- розвиток індивідуальних здібностей і таланту;
- передача молодому поколінню багатств духовної культури різних народів.

Твори письменників світової слави об'єднують ціннісні орієнтири, життєві принципи і плани , рівень домагань, задуми і вчинки життєвої поведінки особистості. Виховання учня, правильне сприйняття життя здійснюється у процесі навчання на уроках світової літератури . Доводжу учням , що «життя – це важке ремесло», тому саме на уроках світової літератури потрібно ним оволодівати. Йдучи на урок ставлю перед собою завдання:

- у кожній дитині бачити особистість;
- стимулювати вихованців до творчої співпраці;
- створення сприятливих умов навчання учнів;
- створення системи заохочування учнів до творчої діяльності.

В процесі навчання на уроках мови та літератури реалізується головна мета розумового формування особистості учнів – розумовий розвиток. Важливим завданням розумового виховання є формування в учнів культури розумової праці, до якої належать загальні навчальні вміння: читати, слухати, усно висловлювати свої думки, працювати з книгою.

Читання художніх творів завжди є приводом до розмови, до роздумів, привертає увагу учнів до засобів художньої виразності, навчає замислюватися над кожним словом.

У процесі навчання в учнів також формується науковий світогляд – цілісна система понять, поглядів, переконань і почуттів, які визначають ставлення дитини до дійсності, до самих себе. Предмети філологічного циклу багатогранні, тому на уроках в учнів формуються погляди і переконання, здатність робити висновки. Навчання передбачає створення умов, в яких учень має змогу висловити своє ставлення до подій, явищ, що сприяють формуванню єдності слова і діла. світогляду і поведінки, активної життєвої позиції. На прикладі літературних образів, що втілюють в собі найвищі моральні якості, в учнів формується почуття любові до батьків, Вітчизни, правдивості, справедливості, чесності, скромності, милосердя, готовності захищати слабших, благородства. Саме світова література допомагає довести учням, що світ природи є середовищем існування людини, тому вона має бути зацікавлена у збереженні його цілісності, чистоти. Твори про

природу відкривають перед дітьми гармонію , неповторну красу природи , вплив її на виховання людини.

Світова література забезпечує правове виховання , покликане забезпечити формування в учнів високої правової культури. На прикладах позитивних чи негативних героїв учні виробляють уміння і навички правової поведінки; приймають участь у боротьбі з негативними явищами в житті; долають у своїй свідомості хибні уявлення , негативні навички і звички поведінки.

Світова література є джерелом естетичного виховання . У дітей під час читання формуються естетичні смаки, ідеали, потреба вносити прекрасне в оточуючий світ, оберігати природну красу. Учні помічають найсуттєвіше, що відображає зовнішню і внутрішню красу, відчують радість від прочитаного . Якщо дитина пройде всі етапи виховання на уроках філологічного циклу, то вона стає індивідуальністю, яка правильно сприймає життя. « Національне виховання , - писала Софія Русова, - забезпечує кожній нації найширшу демократизацію освіти, коли її творчі сили не будуть покалічені. А значить , дадуть оригінальні, самобутні скарби задля вселюдного поступу: воно через пошану до свого народу виховує в дітях пошану до інших народів..»

III розділ

Шкільний учитель, які б творчі манери й нахили він не сповідував, яким би ерудитом не був - по суті і в основі – Вихователь.

Смислом учительського життя вважаю учня, адже він визначає позицію, творчі принципи педагога. Переконана, що урок літератури досягне своєї мети , коли вчитель не просто

розповідає , пояснює, а спілкується з учнем , як з особистістю. Чим багатший контакт учителя з учнями, тим більше впевненості, що діти зацікавляться твором. Тому в своїй практиці віддаю перевагу урокам-дослідженням , урокам-поглядам , дискусіям, урокам мудрих порад. Спонукаю дітей до активної роботи творчими запитаннями морального характеру:

- В чому справжня краса людини?
- Чи засуджуєте ви пані де Реналь за зраду чоловіку?
- Чому Дервіль був готовий довірити майбутнє власних дітей Гобсеку?
- Самогубство Анни Кареніної – це сила чи слабкість?
- Кого насправді зрадила Анна Кареніна?

Відповідаючи на такі запитання , учні мислять , переживають, звіряють думки і вчинки героїв зі своїми власними. А це означає , що вони живуть і формуються , як особистості.

Порожні очі учня – гірка хвилина уроку. Як завоювати їх увагу? Прочитати вірш, увімкнути музику, почати урок несподіваним запитанням, принести на урок речі які б могли належати літературному герою, надрукувати телеграму . Намагаюсь зробити щось, що відразу приверне увагу дітей і погоджуюсь із фразою, що «всі способи підходять , окрім нудних».

Гортаючи сторінки фахового журналу відкриваю для себе багато цікавого і корисного. Неодмінно використовую досвід колег на своїх уроках. При вивченні роману Д. Дефо « Пригоди Робінзона Крузо» у 6 класі приношу на урок телеграму з текстом : « Поможіть! Потерпаю від самотності....» А далі букви розмиті. Назву книги ніяк не прочитати, пропоную учням поміркувати , що за книга? Як допомогти герою? Учні

міркують над завданням, уявляють себе на місці героя. З іншими учнями умовно мандрували морем, а потім висаджувалися на острів і знаходили сліди перебування Робінзона. Радісно від того, що твір прочитаний, що учні співпереживають, намагаються уявити труднощі самотнього життя, щиро захоплюються головним героєм. Оце і є виховання. Виховання самостійності, розсудливості, співчуття.

Після вивчення роману Стендаля «Червоне і чорне» пропоную учням написати листа до пані де Реналь від імені Жюльєна Сореля, котрий сидить у в'язниці в очікуванні смертної кари. Про що він напише? Учні починають думати і розмірковувати. А потім у десятикласників виникають запитання, відповідаючи на які, вони ще раз аналізують роман, уявляють себе на місці героїв, розв'язують життєві ситуації, роблять висновки. Виховний потенціал таких уроків незаперечний.

Сьогодні звичайне моралізаторство вчителя може завдати дітям подвійного удару. На уроці, де пропонують готовий ідеал до наслідування (особистість автора чи героїв), школярі відчують себе не творцями, а другорядними, неспроможними дорівняти до цього ідеалу сірими істотами. Виховується посередня людина, здатна лише до наслідування. З іншого боку, художній твір сприймається однобоко, у чорно-білих кольорах. Лише опинившись у ролі митця, учні зможуть зрозуміти автора й оцінити його твори, відчути красу, отримати насолоду від спілкування з мистецтвом. «Процес виховання відбувається завдяки позитивним емоціям, які глибоко співпереживаються і засвоюються мимоволі, що набагато ефективніше, ніж свідомий розумовий вплив: моралізаторство, позитивний приклад, повчання»

Якщо учень емоційно не включений до процесу читання, якщо відсутній діалог між ним і твором, якщо проблеми, що обговорюються в процесі читання, не торкаються душі учня, то найвірогідніше результативність уроку буде низькою. Тож завдання учителя – допомогти дитині зрозуміти, що спілкування з художнім твором збагачує, відкриває нові горизонти, насичує душу емоціями, дає можливість відчувати, як накопичується власний духовний досвід, тобто робить життя дитини більш насиченим і яскравим. Саме тому доцільно використовувати завдання пошукового характеру, які потребують від учнів навичок зіставлення та узагальнення. Так, наприклад, у 7 класі на уроках, присвячених вивченню повісті М.В.Гоголя «Тарас Бульба», учні отримують такі запитання:

- Чи міг пишатися Тарас Бульба своїми синами?
- Чи мав право Тарас Бульба вбити свого сина?

На уроці присвяченому вивченню оповідання А.Чехова «Хамелеон», звучать такі питання:

- Чому А.П. Чехов назвав одне із своїх оповідань «Хамелеон»?
- У чому полягає Людська гідність?
- Що таке «хамелеонство»? Чи зустрічались ви з таким явищем у житті?

Даються проблемні завдання і учні намагаються оцінити ситуацію з точки зору сучасності, висловлюють своє бачення вирішення тієї чи іншої проблеми.

При вивченні повісті Д.Лондона «Біле Ікло» дітям пропонується відповісти на запитання: «Чого більше: людського у світі тварин або тваринного у світі людей?» щоб відповісти на це запитання слід знати текст; уміти аналізувати

й доводити свою думку, посилаючись на твір. На цьому етапі уроку використовуємо інтерактивний прийом «Займи позицію»: клас об'єднується в 2 групи – ті, хто вважає, що автор показав більше людського у тваринному світі, і ті хто переконаний, що автор довів протилежне. Учні повинні аргументувати свої думки, посилаючись на зміст повісті. Висновок – невтішний! Учні дійшли висновку, що, нажаль, тваринного у світі людей Дж. Лондон показав більше. Але ці два світи тісно переплітаються і не можуть існувати один без одного. Крім того, є люди з добрим серцем, які й у світ тварин несуть тепло доброти. Такою людиною є лікар, який говорить: «Його треба доглядати, як людину, як хвору дитину...»

Аналізуючи вірш «Гробниця Потоцької» із циклу Адама Міцкевича «Кримські сонети». можна запропонувати учням такі питання:

1. Чому автор, пишучи про Крим та розповідаючи про враження від цікавих кримських місцин, звертається до образу Потоцької?
2. Як у вірші «Гробниця Потоцької» розкривається ідейний зміст циклу?

Акцентуючи увагу на тому, що не відомо, про яку жінку йдеться, пояснюючи дітям, що можливо, похована жінка і не належала до роду Потоцьких. В ході діалогу приходимо до висновку, що ця поезія – своєрідна паралель: на чужині він зустрів лише спогад про землячку. Яка не скорилася волі закоханого в неї хана, а не саму людину. Тому важко уявити цикл «Кримські сонети» без цього вірша. Адже в ньому сконцентровано переживання і ліричного героя, і автора. Учні підсумовують, що твір має ідейне навантаження: у ньому не просто змальована краса природи Криму, як в інших віршах,

а втілене почуття людини , вигнаної з рідної землі. Поет прагнув спілкування з людьми , які уособлюють нескореність польського народу, до якого він і сам належав . Навіть якщо це спілкування лише уявне.

Вивчаючи уривки з поеми Данте «Божественна комедія», можна запропонувати учням виконати випереджальне завдання у творчих групах: дослідники забезпечують фонову ситуацію; опоненти-доповнюють її; шукачі слів – шукають нові, незвичні , важливі слова для того , щоб відповісти на запитання:

- Як ви думаєте, чому люди грішать?
- А що значить – бути Людиною?

Постановка таких запитань сприяє вихованню світоглядних позицій учнів, розумінню загальнолюдських цінностей , суті християнської моралі; виховує любов до Батьківщини, допомагає глибше досягнути складний шлях ідейних і моральних пошуків особистості, навчає жити за законами істини, добра і справедливості. Треба намагатися стимулювати учнів до того , щоб вони відкривали нове на уроці. Але якщо матеріал потребує глибокого , детального посилення на літературний твір, великий за обсягом, можна окреслити проблему, висловлювати гіпотези і перевіряти їх у ході виконання домашньої роботи. Наприклад, домашнє завдання для учнів 10 класу : за твором О.Уайльда « Портрет Доріана Грея» визначити значення символу портрета (що спонукає до самостійного мислення). Обираючи таку форму , вчитель перестає бути носієм суто інформаційних функцій , його роль - заохотити учня до самопізнання. Відповіді учнів мали такий вигляд:

1. Портрет – уособлення душі , совісті Д. Грея . Здійснюючи замах на свою душу , він убиває себе.
2. Портрет - уособлення мистецтва. Мистецтво вічне. Здійснюючи замах на мистецтво, Д. Грей гине сам .
- 3 . Портрет – утілення життєвої моралі. Той, хто дивиться на портрет, оцінює його з позиції власних моральних поглядів.

При вивченні літературних творів, у яких багато чого здається суперечливим , доцільно використовувати уроки-дослідження. Так, при вивченні знову ж роману Стендаля «Червоне і чорне» виникає проблемна ситуація: пані де Реналь – заміжня і порядна жінка – закохується у вчителя своїх дітей; чоловік от-от здогадається , що його обманюють у власному домі. Чи хочемо ми , щоб стосунки Жульєна Сореля і пані де Реналь стали відомі її чоловіку?

Діти відповідають:

- Вона так переживає свою зраду... У ній є щось таке...
- Навіщо чоловікові знати правду?
- Чи вважаєте ви пані де Реналь грішницею?

І діти пригадують, як картала себе героїня, коли захворів її син.

Тільки тоді вивчення літературного твору принесе користь , коли учні на уроці виступатимуть у ролі дослідників.

Пізнаючи моральні і соціальні колізії твору ,учень пізнає світ і себе в ньому . Поступово він усвідомлює свою причетність до цього світу, з'являється почуття відповідальності за нього. Інакше кажучи ,формується громадянин, людина, особистість.

Переконана , що урок треба закінчувати не категоричною крапкою , а інтригуючими трьома крапками. А ще краще – інтригуючим запитанням.

Навчання буде успішним тоді , коли кожна особистість буде відчувати корисність здобутих знань у розв'язанні життєвих проблем. Адже сутність навчального процесу – підготовка людини до продуктивної праці, до активної свідомої діяльності.

На мою думку , дуже важливе завдання уроку літератури – активізувати творчий потенціал учнів , створити середовище продуктивного пізнання , атмосферу для творчого розвитку дитини. Саме на уроці літератури формується юна душа, захоплена життям, людськими стосунками.

Так після вивчення оповідання Ч. Діккенса «Різдвяна пісня у прозі» пропоную учням прикрасити ялинку іграшками, на яких написані риси характеру, якими має володіти людина , котра заслуговує на повагу. Таке завдання примушує дітей замислитись над головним і другорядним в житті. Швидко нахиляються над аркушами (обов'язково спочатку пишуть на чернетках, це знімає страх за помарку, неправильну думку), а за хвилину піднімають голови і замислюються: « Що ж ми цінуємо в людях? » А я замислююся разом з дітьми: що б написала я?

« На світі є багато людей , яким ніхто не допоміг пробудитися», - стверджував А.де Сент Екзюпері. Допомогти пробудитися ! Хіба не це головна мета уроку літератури? Хіба не в цьому головне покликання вчителя?

Пізнаючи соціальні чи моральні колізії твору , учень пізнає світ і себе в ньому. Поступово він усвідомлює свою причетність до всього світу , з'являється почуття відповідальності за нього. Інакше кажучи, формується громадянин. Людина. Особистість.

А особистість – це людський індивід, який має такі ознаки: здатність до спілкування, розвинену свідомість, здатність засвоювати соціальний досвід. Тільки так досягається всебічний і гармонійний розвиток особистості.

Це і є головною метою навчання і виховання в педагогіці. Вчитель повинен розкрити перед учнями багатство свого внутрішнього світу, свої інтереси, принципи. Естетична природа уроку літератури піддає максимальній перевірці його духовність, рівень ерудиції, загальної культури. О. Захаренко писав: «Сучасний урок. Яким він має бути?.. Красивим, змістовним, виховним, таким, щоб дітям сподобався. Якщо на уроці діти літають у космосі або живуть життям разом з героями твору, або мандрують, сміються, радіють разом з учителем – значить урок сучасний... Та найголовніше на уроці – не сучасні методика, а фігура вчителя, якого чекають діти, бо знають, що в нього, вчителя, не порушиш дисципліну, бо пропустити такий урок-казку просто гріх»

Виховний аспект уроку літератури піддає максимальній перевірці його духовність, рівень ерудиції, загальної культури. Емоції відіграють роль спонукальної сили. І тому цей принцип є першим і надзвичайно важливим. Повага і любов до дітей – ось основа основ. А ще навчання буде успішним тоді, коли кожна особистість постійно буде відчувати корисність здобутих знань у розв'язанні життєвих потреб. Адже сутність навчання – підготовка людини до продуктивної праці, до активної, свідомої діяльності. Моральне виховання виступає провідним чинником всебічного гармонійного розвитку особистості. Морально-духовні цінності кожної особистості є її найціннішим надбанням. Тому й поціновувати людину передусім необхідно за рівнем сформованості моральних цінностей.

Навіть добре продуманий урок з цікавим змістом ,
урахуванням педагогічних, літературознавчих, методичних
завдань , якщо в ньому не спілкується вчитель з учнями не
можна назвати повноцінним. На уроці літератури особливо
важливою є орієнтація на спілкування , коли вчитель не
просто розповідає , пояснює, а спілкується з учнем, як з
особистістю. Чим багатший і різноманітніший контакт
учителя з учнями, тим більше впевненості, що діти
зацікавляться твором і літературою взагалі. У живому
спілкуванні художня правда стає правдою життєвою, а
літературний герой – живою фігурою. «Оживити героя», не
позбавити його соціально-історичної достовірності - одна з
основних проблем уроку літератури. Не багатопланова
інформація про героя, а саме його життя й епоха – ось що
повинно домінувати на уроці.

Не так важливо, якщо учень не запам'ятає рік народження
письменника , набагато важливіше , розуміння учнем
художнього твору, вміння віднайти в художньому образі
позитивне і негативне. Переконана , що урок тільки тоді
досягне своєї виховної мети , коли головним на ньому буде не
учитель, а учень.

Як зазначив В.О. Сухомлинський « Людину треба вчити , що
вона живе не в пустелі, а серед людей. Кожен твій крок врешті
– решт позначається на твоєму ближньому, тому , що ідеш ти
кудиись і з якою метою; кожне твоє слово в душі іншого
відгукнеться, але як воно відгукнеться – залежить від тебе. Вже
те, що ти дивишся на навколишній світ і бачиш його, таїть у
собі добро і зло; усе залежить від того , що і як ти бачиш»

IV- розділ

Виховання і навчання – невід’ємні одне від одного. Але то велике щастя для вчителя – спостерігати та впевнюватись, що учні піднімаються на вищий щабель свого розвитку, самовдосконалюються. І на очах вчителя проходить становлення особистості, готової вже завтра взяти на себе відповідальність за своє майбуття, добробут та безпеку родини, України. Відстояти свої права у цьому складному світі, обрати професію та опанувати її.

Виховна робота на уроці – це безмежне поле, на якому треба завзято та наполегливо працювати: щодня, щогодини, щохвилини. Це – пошуки, відкриття, несподіванки... Все для дітей, адже за словами А.С. Макаренка «...Діти-це життя і життя прекрасне, і ставитися до них треба як до громадян, поважати їхнє право на радість і обов’язок відповідальності. Не примушувати, а переконувати; не керувати, а організовувати; не обмежувати, а надавати свободу вибору...»

Мистецтво виховання – одне з найдавніших і найскладніших. Але починається воно з найпростішого, нехитрого: прийняти і полюбити учня, яким він є.

Іду на урок і хочу, щоб мої діти були кращими, гуманнішими, добрішими, щоб уміли виходити з будь – яких тупиків, щоб кожен обирав свій шлях, а не заздри чийсь долі.

Розумію, що вчитель повинен вчити своєму предмету, але так хочеться дати учневі щось набагато цінніше, ніж просто знання. Навчити жити по – особливому, інакше ... Жити пам’ятаючи, що ти – Людина. Дбати не лише про себе. Піклуватися, щоб тим, хто оточує тебе, було затишно від того,

що ти поряд. А для цього кожен урок філологічного циклу має бути уроком виховання.

V-розділ

Список використаної літератури:

1. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: у 5 томах, т.5. К., 1977.
2. Бех І.Д. Особистісно-зорієнтоване виховання. –К., 1998.
3. Захаренко О.А. Слово до нащадків – К: СПД Богданова А.М., 2006.
4. Захаренко О.А. Поради колезі. – Черкаси: Ваш дім, 2005.
5. Зязюн І.А., Сагач Г.М. Краса педагогічної дії. Навч. посібник. К., 1997.
6. Ратушняк О.М. На уроці літератури виховує не зміст твору – виховують позитивні емоції, пережиті завдяки йому// Всесвітня література в середніх навчальних закладах України.- 2001.- №6
7. Чередник Т. Виховання читача як методична проблема// Всесвітня література в середніх навчальних закладах України.- 2007.

Додатки